

LINGVISTIČKI PROGRAM PRAŠKE ŠKOLE

Abstract

Pražki lingvistički kružok je osnovan 1926. godine. Predstavnici ovog lingvističkog društva su ruski slavisti: Jakobson, I. Karcevski, N. Trubeckoj i češki slavisti: V. Matezijus, V. Skalička, F. Travniček i B. Havranek.

“Pražani” zastupaju gledište da jezik treba izučavati svestrano, u svim vidovima: književni jezik, naučni jezik, novinarski jezik, kancelarijski jezik. Predstavnici Praške škole zalagali su se za izučavanje govornog i pisanog jezika, prvo sa sinhronijskog, a zatim sa dijahronijskog aspekta.

U izučavanju jezika “Pražani” su se služili komparativnom metodom. Danas je sasvim jasno da je ova grupa lingvista u fonologiji razradila izučavanje fonetskih opozicija i istakla ulogu fonema u morfologiji. Praška lingvistička škola udarila je temelje fonomorfologiji koja u centru svojih ispitivanja ima fonološko-morfološke veze, značaj fonema za nauku o oblicima. Neki ovu jezičku disciplinu nazivaju morfologijom, morfofonemikom i morfonemikom.

Uvod

Pražki lingvistički kružok je osnovan 1926. godine a njegovi istaknuti predstavnici su ruski i češki slavisti: Jakobson, I. Karcevski, N. Trubeckoj, V. Matezijus, V. Skalička, F. Travniček i B. Havranek.

Za svoje napredne teorijske postavke pražani su crpili ideje i iz znamenite Kazanjske škole koju su utemljila dva eminentna Poljaka Jan Baudoun de Courtenay i njegov učenik Nikolaj Kruszewski. Predstavnici Praške škole dokazivali su razlike između evolutivnog karaktera jezičkih fakata i njihovog identificiranja u određenom vremenskom presjeku. Ideje ovog lingvističkog kruga su se proširile na SAD, pa i mnogo šire.

Pražani su tvrdili da jezik treba izučavati svestrano, prvenstveno sa sinhronijskog, a potom i sa dijahronijskog aspekta. Oni su se zalagali za izučavanje jezika u svim vidovima: naučni jezik, književni jezik, novinarski jezik, a posebno pažnju posvećivali su oblicima govornog i pisanog jezika.

Pražani su jezik posmatrali kao sistem funkcionalno povezanih jedinica. Ovdje se ogleda snažan uticaj F. de Sosira ali se očituje i podjela na fonetsku i fonološku analizu glasova gdje se foneme raščlanjuju na distinktivna obilježja. S obzirom na orijentaciju i usmjerenost, te na ispitivanje funkcionalnih vrijednosti jezičkih elemenata ovu školu nazivaju školom funkcionalne lingvistike.

Za pražane nema promjena koje su same sebi cilj, sve ima neku svrhu i neki smisao. Za pravilno shvatanje sistema jezika oni smatraju da je potrebno osvijetliti jezičku historiju. Na ovaj način se konfrontiraju sa de Sosirovom opredjeljenošću za sinhroniju. Pražani su lingvističke pojave sagledavali cjelovito, otkrili su mnoge probleme jezika kao sredstva za komunikaciju među ljudima. Polovinom 20. stoljeća lingvisti su počeli razrađivati ideje Praške škole sa posebnim akcentom na sintaksu, semantiku i stilistiku engleskog i slavenskog jezika.¹

U zasluge Praške škole ubraja se i formulacija teorije o funkcionalnoj rečeničnoj perspektivi koja rečenicu analizira kao splet funkcionalno kontrastiranih konstituenata. Jednu reprezentativnu antologiju priredio je J. Vahek pod naslovom *A Prague School Reader in Linguistics* (1964.), ali knjiga Trubeckog *Grundzuge der Phonologie* (1939.) prevedena na engleski 1969. podnaslovom *Principles of Phonology*, zadržava i danas svoju izvornu važnost, a Praškoj školi obezbjeđuje mjesto vodeće lingvističke škole u svijetu.

Praška škola

1926. u Pragu je grupa mladih ljudi nadahnuta modernim idejama F. de Sosira i Fortunatovljeve slavističke škole, te idejama Kazanjske škole osnovala lingvističko društvo pod nazivom "Praški lingvistički serkl".

¹ Ilustracije tih ideja možemo naći u djelu Jozefu Vaheka (Josef Vachek, rođ. 1909.), Jana Firbasa (rođ. 1921.) i drugih.

Pražani su svoja istraživanja temeljili na bogatoj praškoj lingvističkoj tradiciji.² Među najznačajnijim ličnostima ove škole bila su tri Rusa: R. Jakobson, I. Karcevski i N. Trubeckoj.

Od čeha se isticao Mathesius koji je imao značajan udio u razvoju lingvističke misli.

U profiliranju ideja Praške škole veliki doprinos dali su: B. Truka; B. Hovranek; J. Mukarovsky. Ovu znamenitu grupu lingvista slijedili su mlađi jezički stručnjaci (J. Vachek, V. Skalička i A. Isačenko). Razvoju Praške škole nisu pogodovale političke i historijske prilike. Poslije desetak godina plodotvornog rada dešavaju se krupni historijski događaji koji su zaustavili rad pražana.³

Poslije rata (krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina) nekadašnji članovi ove škole: Havraneka, Vacheka, Isačenka i Skaličke okupljaju saradnike uključujući brojne darovite studente s ciljem da se obnovi rad Praške škole, ali i da se prodube i obogate stavovi pražana. Ideje Praške škole preko znamenitog Romana Jakobsona doprle su do Harvarda. Tako se termin "Praška škola" počeo primjenjivati na sve one čiji su se lingvistički stavovi podudarali sa Praškim serklom. Pražani su težili da primjenjuju Sosirove postavke iz domena fonologije. Na 1. međunarodnom kongresu u Hagu 1928. lingvističkoj javnosti prezentirane su glasovite Haške teze u kojima je iznesen program zasnovan na shvatanju jezika kao sistema i to ne samo na razini sinhronije nego i dijahronije.

Program Praške škole koji je u Tezama zacrtan zaslužuje iscrpnu analizu, pa ćemo u ovom radu posebnu pažnju posvetiti Programu pražana i njegovoj realizaciji od strane pojedinih znamenitih predstavnika ove škole. U centar interesovanja predstavnici Praškog lingvističkog kruga stavljaju methodske probleme koji proizilaze iz jezika kao sistema, te njihov značaj za slavenske jezike.⁴

² Jozef Zubaty (1856-1931) ukazao je na nedostatke mladogramatičkih metoda. On je naglasio da je jezik sistem i da se jezičke pojave ne mogu posmatrati izolovano nego bi se trebale porediti sa drugim sličnim pojavama.

³ Njemačka je okupirala Čehoslovačku, potom dolazi do smrti Trubeckog, a Jakobson, drugi značajan predstavnik ove škole, odlazi iz Čehoslovačke.

⁴ Spisak autora teza Praškog lingvističkog kružoka (1929)

Teza 1 R. Jakobson

2a 1, 2 i 3. R. Jakobson

Pražani naglašavaju značaj funkcionalnog stanovišta u lingvističkoj analizi. Ukoliko jezik posmatramo s funkcionalnog stanovišta on je sistem sredstava izražavanja koji ima svoju svrhu. Predstavnici ove škole naglašavaju da se ni jedna jezička pojava ne može shvatiti ako bi se zanemario sistem kojem ona pripada.

Pražani smatraju da o lingvističkim odlikama aktuelnih slovenskih jezika najviše možemo saznati na osnovu sinhronijske analize. Međutim, bili su kategorični u tvrdnji da se između sinhronijskog i dijahronijskog metoda ne mogu postaviti oštre granice na način kako su to radili predstavnici Ženevske škole. Jezičke promjene ne mogu biti indiferentne u odnosu na sistem, one se tiču sistema, njegove stabilizacije i rekonstrukcije. Kao što sinhronijski opis ne može isključiti pojam evolucije, tako i dijahronijsko istraživanje ne može biti potpuno ukoliko se zanemare ove pojave.

Komparativni metod

Pražani su svoja interesovanja usredsredila i na nove mogućnosti primjene komparativnog metoda. Komparativni metod ne bi trebalo primjenjivati samo na genetičke probleme: "Komparativni metod mora, međutim, biti šire upotrijebljen; to je metod pozvan da otkriva strukturalnu zakonitost jezičkih sistema i njihovog razvitka".⁵ Za komparaciju nisu samo pogodni nesrodni jezici ili oni koji su u dalekom srodstvu nego i jezici koji pripadaju istoj porodici. Međusobno povezane promjene se okupljaju u jednu cjelinu. Predstavnici ove škole obogaćuju historiju pojedinih slovenskih jezika na taj način što odbacuju historiju izolovanih pojava primjenjujući princip relativne

-
- Teza 2a 4 N. Trubecki
 2b i 2c V. Matezijus
 3a kolektivna diskusija, rezime - R. Jakobson
 3b B. Havranek
 3c R. Jakobson i J. Mukaržovski
 4 N. Durnovo
 5 N. Trubecki i R. Jakobson
 6 P. Bogatirjov i P. Savicki
 7 i 8 N. Trubecki
 9 B. Havranek i V. Matezijus
 10 -

⁵ Teze Praškog lingvističkog kružoka (1929).

hronologije za koji su tvrdili da je pouzdaniji od hronoloških podataka uzetih iz spomenika. Pražani su se bavili poređenjem slovenskih i neslovenskih jezika u različitim vremenskim periodima, te su tako došli do značajnih podataka o teritorijalnim grupama u koje su neki slovenski jezici ulazili tokom svoga historijskog razvoja.⁶

Uloga Praške škole u ispitivanju slovenskog jezičkog sistema

"Tokom istraživanja zvučnog aspekta jezika pražani su naglašavali potrebu razlikovanja zvuka kao objektivne fizičke činjenice i kao elementa funkcionalnog sistema."⁷

Ne mogu se zanemariti ni subjektivne akustičko-motoričke predstave ukoliko u jezičkom sistemu imaju funkciju razlikovanja značenja. Pražani uviđaju značaj fonološke korelacije koju čini niz parova suprotstavljenih fonema. Oni utvrđuju zadatke sinhronijske fonologije ističući značaj potrebne karakterizacije fonološkog sistema, zatim utvrđivanje kombinacija fonema realizovanih u datom jeziku, te određivanje stepena u kojem se one upotrebljavaju, odnosno gustine u kojoj se realizuju. Značajan problem slovenske lingvistike je morfološka upotreba fonoloških razlika (morfofonologija) tako da morfofoneme imaju suštinsku ulogu u slovenskim jezicima. Pražani naglašavaju da je potrebno za svaki slovenski jezik tačno sinhronijski odrediti sve morfoneme i mjesto koje svaka morfonema može da zauzme unutar morfeme.

⁶ Slavenski su se jezici razdvojili jedni od drugih kasnije nego ostali jezici. Prve još nejasne vijesti o razilasku Slovena zapisane su u povijesnim izvorima iz sredine 6. stoljeća. Gotski povjesničar Jordon u svojoj povijesti Gota koju je napisao 551. spominje Slovene pod imenom Venade navodeći da oni imaju i drugih imena od kojih su najvažnija Sloveni i Anti. Sloveni su prema njegovim podacima nastanili područje između Karpata, Dnjestra i Visle, a Anti između Dnjestra i Dnjepra. Sloveni i Anti spominju se i u grčkim izvorima upovijesti ratova s Gotima Prokopija Cezarejskog (551-554) i u djelu Stratogija koje se pripisuju caru Mauhciju (VI stoljeće) i to kao narodi koji govore istim jezikom, a žive istočno i sjeverno od Dunava pri čemu se Anti nalaze istočnije, te prelaze i preko Dnjepra. Očito se Antima nazivaju preci istočnih Slovena, a Slovenima preci Južnih. Naziv Venedi upotrijebljen je kod Jordona kao skupni naziv za Slovene, međutim kako su tim imenom Nijemci nazivali ostatke polapskih Slovena, može se pretpostaviti da je ono bilo oznaka za zapadne Slovene. A. N. Savčenko: *Poredbena gramatika indoevropskih jezika*, str. 12.

⁷ *Teze Praškog lingvističkog serkla*, str. 158.

"Neodložan problem slavistike jeste sprovesti naznačeni fonološki i morfonološki opis u svim slovenskim jezicima i njihovim dijalektima".⁸

Neophodno je pristupiti utvrđivanju fonemskih opozicija u konkretnim jezicima. Kada govore o fonemskim opozicijama i njihovom značaju na morfološkom nivou, pražani imaju na umu tipove alternacije k/č u našem jeziku vojnike/vojniče, gdje odnos k/č označava razliku u padežu: akuzativ množine/vokativ jednine. Iz ovih osnovnih postavki koje su pražani zacrtali u svom lingvističkom programu izniknut će sjajna naučna ostvarenja N. Trubeckog o fonemskim opozicijama i R. Jakobsona o razlikovnim obilježjima. Prema Trubeckom fonologija proučava glasove kao glasovne apstrakcije, predstave glasova u našoj svijesti ali u vezi s njihovom komunikativnom funkcijom dok fonetika proučava glasove kao govorne realizacije.⁹

Sistem jezičkog imenovanja

U pogledu jezičkog imenovanja pražani su istakli da svaki jezik izgrađuje svoje forme imenovanja. Oni su tvrdili da u slovenskim jezicima imenice nastaju najčešće derivacijom, ali je

⁸ *Teze Praškog lingvističkog serkla*, str. 159.

⁹ Odvajanje ovih dvaju naučnih disciplina nije opšte-prihvaćeno jer nema fonetskih realizacija koje u sebi ne nose elemente semantičkog obilježja, koje nisu paćene i određenom semantičkom funkcijom u jeziku, a fonetičarne može da zanemari ovu komponentu glasovne vrednosti. Pored toga što ima naučnika koji pod fonologijom podrazumeva isključivo nauku o fonemama, kao funkcionalnim govornim jedinicama, ima slučajeva gdje se pod nazivom fonologija podrazumevaju obe ove naučne discipline - u fonetika i tonologija u njihovom užem smislu.

I, reklo bi se daje nemoguće praviti duboki jaz između ovih lingvističkih grana. Ako se fonolog i može zadovoljiti proučavanjem samo glasovne funkcionalne strane, njegove semantičke komponente, fonetičar mora objedinjavati usvom radu i proučavanje fizičko-fiziološke glasovne komponente i njegove funkcije u jeziku kao sredstvu komunikacije među ljudima. Jedno nikako ne isključuje drugo, a jedno bez drugoga ne bi davalo potpunu sliku o glasu kao govornom elementu. *Enciklopedijski leksikon* – Mozaik znanja, Interpres - Beograd 1972.

Razlikovna obilježja dijele se u dva razreda 1) prozodijska, 2) inherentna. Prozodijsko obilježje očituje se samo u onih fonema koji tvore sljeme sloga i može se uvrstiti samo s obzirom na isticanje sloga ili slogovnog lanca a inherentno svojstvo očituje se u fonema neov'isno o njihovoj ulozi pri isticanju sloga pa se određivanje takvog obilježja ne odnosi na isticanje sloga ili slogovnog lanca. Roman Jakobson-Moris Hale: *Temelji jezika*, str. 23.

sistem imenovanja neophodno ispitati. Klasifikacija imenovanja ispoljava se sistemom kategorija riječi čiji obim, određenost i uzajamni odnos treba ispitati u svakom jeziku posebno. "Pored toga razlike u klasifikaciji postoje i unutar pojedinih kategorija riječi. Kod imenica kategorija rada, životnosti, broja, stepena određenosti i slično, a kod glagola kategorija glagolskog roda, vida, vremena itd."¹⁰

Imenovanja se ispoljavaju sistemom kategorija riječi čije međusobne odnose ispituje u raznim jezicima. Razlike u kategoriji riječi vidljive su i unutar svake vrste riječi (imenice razlikuju i rod, broj, padež; glagoli imaju kategoriju glagolskog roda, vida, vremena). Predstavnici Praške škole smatraju da je prilikom imenovanja riječi neophodno utvrditi značaj afektivnosti jezika, ali i pretjeranu intelektualizaciju jezika.

Govoreći o teoriji jezičkog imenovanja pražani su razmatrali sintagmatske korelacije, odnosno čin stvaranja rečenice u kojoj glavnu ulogu ima predikat. Funkcionalna sintaksa postavlja sebi zadatak da ispita tipove predikata, ali pri tome ima na umu funkciju gramatičkog subjekta koji se otkriva razlaganjem rečenice na temu i iskaz. Funkcionalni pristup sintakse razjašnjava nam sistemsku povezanost sintaksičkih formi što je rezultat korelativne aktivnosti.

Raznolikost jezičkih funkcija

Pražani pristupaju slovenskim jezicima s funkcionalnog aspekta. "Ukoliko bi se zanemario sistem funkcija sinhronijske i dijahronijske karakteristike bi bile deformisane. Jezičke funkcije utiču na glasovnu i gramatičku strukturu jezika kao i na leksički sastav. Pražani razlikuju unutrašnji i ispoljeni jezik naglašavajući da se u jezičkim formama češće misli nego što se govori zato je pogrešno uopštavati i precjenjivati značaj spoljašnje zvučne strane zajezik, valja stoga obratiti pažnju na potencijalne jezičke pojave."¹¹

Već smo naglašavali da pražani ističu emocionalnost i intelektualnost jezika kao značajne karakteristike. I jedna i druga varijanta ispoljavanja jezika socijalno je određena. U ovom slučaju jezik određujemo prema vanjezičkoj stvarnosti, odnosno da li mu

¹⁰ *Teze praškog lingvističkog kružoka*, str. 160.

¹¹ *Teze Praškog lingvisličkog kružoka*, str. 162.

je funkcija komunikativna ili poetska. U funkciji komunikacije razlikujemo situacijski jezik i teorijski, formulativni jezik (jezik tačan u pogledu termina, rečenica, zaključaka).

Pražani razrađuju funkcionalni jezik pa kažu: "Svaki funkcionalni jezik ima vlastiti sistem konvencije - vlastiti jezik ("langue"); zato je netačno poistovjećivati pojedinu funkciju sa jezikom ("langue") a drugu sa aktuelnim govorenjem ("parole"-prema de Sosisrovoj terminologiji) naprimjer, intelektualnu sa jezikom ("langue") i emocionalnu sa aktuelnim govorenjem ("parole") i slično".¹²

Karakter jezika se ogleda i u načinu manifestovanja tj. da li se komunikacioni čin realizira usmeno ili pismeno, da li se to dešava u dijaloškoj ili monološkoj formi i u kojoj se mjeri spajaju pojedine funkcije jezika. Pražani u procesu komunikacije nisu zanemarili ni gestove koji prate usmeni jezik kada je govornik u neposrednom kontaktu sa slušaocem. Na raslojavanje jezika utiče stepen stručne spreme govornika kao i teritorijalna, rodovska i porodična pripadnost. Dijahronijska lingvistika bi morala pokloniti posebnu pažnju uticaju različitih funkcija jezika i posebnostima ispoljavanja jezika u različitim grupama. Socijalno-ekonomski, politički i drugi uvjeti u stvaranju književnog jezika su spoljašnji činioci, oni ne mogu objasniti u čemu je razlika između narodnog i književnog jezika. Pražani ističu da se pred književni jezik postavljaju veći zahtjevi nego pred narodni. Književni jezik odražava kulturni i civilizacijski život, to je intelektualiziran jezik u kojem su emocionalni elementi podložni cenzuri. Književni jezik je normiran sa nešto izraženijom funkcionalnom upotrebom gramatičkih i leksičkih elemenata, veća je zadatost sredstava izražavanja.

Književni jezik, na polju ekspanzije, pretenduje, ili bolje rečeno u funkciji KOINE.¹³

Govorni književni jezik bliži je narodnom jeziku od pisanog jezika. Predstavnici Praške škole smatraju da se na sve osobine književnog jezika mora obratiti pažnja u smislu sinhronijske i dijahronijske analize slovenskih književnih jezika. Pražani su prvi istakli da je slovenska lingvistika zanemarila

¹² *Teze Praškog lingvističkog kružoka*, str. 163.

¹³ KOINA (grč. KOINOS - zajednički) zajednički jezik koji objedinjava više govornih područja.

pjesnički jezik. On je bio u nadležnosti historičara književnosti koji nisu savladali metodološka pitanja jezika zbog čega su bile neminovne greške. Da bi se one izbjegle ili bar smanjile bilo je neophodno prestati poistovjećivati pjesnički sa komunikativnim jezikom. "Pesnički jezik, sa sinhronijskog stanovišta ima formu pesničkog izražavanja (parole), znači individualnog stvaralačkog čina vrednovanog s jedne strane na pozadinu aktuelne pesničke tradicije (pesnički jezik - langue), a sa druge, i na pozadini savremenog komunikativnog jezika."¹⁴

Zadatak lingvistike je da ispita međusobni odnos pjesničkog jezika i navedenih pjesničkih sistema sa sinhronijskog i dijahronijskog aspekta. Ponekad je nemoguće ispitati pojedine slojeve pjesničkog jezika jer su međusobno povezani (fonologija, morfologija) pa ispitujući jedan sloj ulazimo u područje drugog sloja. Oni slojevi koji u komunikativnom govoru teže automatizaciji, u pjesničkom jeziku teže ka aktuelizaciji. Pražani ističu funkcionalnu strukturu pjesničkog djela, a pojedini elementi ne mogu se posmatrati izolovano nego povezani u cjelinu. Isti elementi u raznim strukturama mogu imati različite funkcije. Pražani ističu problem ritma koji se može riješiti fonološkom interpretacijom, jer se "zakoni komparativne tehnike stiha mogu ustanoviti jedino na fonološkoj osnovi. Dve spolja istovjetne ritmičke strukture, koje pripadaju dvama različitim jezicima mogu da budu meritorno različite ako se sastoje iz elemenata koji imaju različitu ulogu u odgovarajućim fonološkim sistemima."¹⁵

Rima otkriva morfološku strukturu, ali je povezana i sa sintaksom, nije nevažno razmotriti koji se elementi rečenice nalaze jedan pored drugih, ali i kakav je semantički značaj rimovanih riječi. Što se tiče pjesničkog rječnika (neologizmi, varvarizmi, arhaizmi) pražani ga smatraju značajnim jer se razlikuje od uobičajenih riječi u procesu komunikacije. Neobične riječi su bogatstvo pjesničkog jezika. Sintaksa je povezana sa ritmom, melodikom i semantikom pa pruža mogućnost pjesničke aktuelizacije. Pražani ističu da je najmanje ispitana pjesnička semantika riječi i rečenica, ali i većih kompozicionih jedinica. Ova škola je i u pjesničkom jeziku utvrdila hijerarhijsku vrijednost

¹⁴ Teze Praškog lingvističkog kružoka, str. 166.

¹⁵ Teze Praškog lingvističkog kružoka, str. 167.

znaka i oznake. Pražani smatraju da pažnja lingvistike mora biti usmjerena na znak, dok je pažnja književnog historičara uglavnom usmjerena na ono što se označava. Značajan materijal za komparativna ispitivanja predstavlja poetska upotreba raznih slovenskih jezika. U centar komparativnih ispitivanja mogao bi doći ritam slovenskih jezika, rima, ali i neki drugi značajniji poetski efekti.

Historijsko-komparativna metoda u razvoju staroslovenskog jezika

Pražani iz metodskih razloga ne dozvoljavaju poistovjećivanje staroslovenskog jezika sa nekim od historijskih slovenskih jezika, pa ni njegovo tumačenje sa stanovišta historije dijalektologije tim više što ovaj jezik, od samoga početka, nije bio određen za lokalnu upotrebu, on se oslanjao na grčku tradiciju.

Razvoj staroslovenskog jezika moramo tumačiti rukovodeći se principima historije književnosti, tj. ispitujući staroslovenske spomenike od 10. do 12. stoljeća.

Pri tome je potrebno razlikovati književne dijalekte od živih slovenskih dijalekata. Pražani smatraju da je najvažniji zadatak određivanje živog slavenskog dijalekta koji je uzet kao osnovica za razvoj slovenskog književnog jezika. Ovaj zadatak se ne može zamisliti bez historijsko-komparativne analize najstarijih podataka. U razvoj jezika novo se stvara uvijek iz nečega drugog što već postoji u jeziku. Važan zadatak komparativno-historijskog istraživanja je utvrđivanje hronologije uspostavljenih jezičkih pojava, to je teško, ali rješivo. Takvom poredbenom analizom utvrđeno je da se prva palatalizacija zadnjonepčanih suglasnika izvršila do pojave zakona otvorenih slogova, a druga palatalizacija u vrijeme djelovanja pomenutog zakona. Kod utvrđivanja relativne hronologije važno je upoređivanje narječja uzimajući u obzir njihov razvoj kroz razdoblja.

"Slovenski jezik je prije pojave pismenosti na njegovim narječjima doživio znatne promjene. Zvučni haknuti suglasnici prešli su u zvučne zatvorene. Kvantitativne razlike među samoglasnicima prešle su u kvalitativne: dugo *o* prešlo je u *a*, dugo *e* u *e*, dugo *u* u *y* (jeri); izmijenili su se i neki kratki samoglasnici: kratko *a* prešlo je u *o*, i u *b* (jer). Dolazilo je do jednačenja suglasnika ispred *j*. Mnogo promjena bilo je

uvjetovano zakonom otvorenih slogova, koji sejavlja naodređenom stupnju razvoja praslovenskog jezika."¹⁶

Pražani su postavili, kao neodložan zadatak lingvistike, ispitivanje historije crkvenoslovenskog sloja u slovenskim nacionalnim jezicima, a posebno u ruskom, s aspekta funkcije prateći taj jezik kroz razna vremenska razdoblja.

Problemi transkripcije u slovenskim jezicima

Jedan od značajnih zadataka svih slovenskih jezika je pojedinačno, ali i kombinovano utvrđivanje načela fonetske i fonološke transkripcije. To je u interesu sinhronijske i dijahronijske obrade slovenskih jezika, a posebno slovenske dijalektologije. S obzirom da pitanje transkripcije nije riješeno na adekvatan način ne može se pravilno pristupiti fonološkoj karakterizaciji slovenskih jezika dok se to pitanje ne riješi.

Lingvistička geografija na slovenskoj teritoriji

Jezički pojmovi se šire u prostoru što nikako ne predstavlja odraz anarhije pojedinih izoglasa nego njihovu zakonsku povezanost. Pražani postavljaju rejonizaciju lingvističke geografije kao temeljni problem. "Potpuno iste pojave, posmatrane u različitim sistemima ponekad mogu biti funkcionalno različite."¹⁷

U historiji jezika vrši se komparacija heterogenih pojava u razvitku, tako se neke pojave mogu porediti sa drugim geografskim izolinijama. Pražani ne ističu samo potrebu proučavanja lingvističke geografije nego i odnos lingvističke geografije prema etnografskoj geografiji na slovenskoj teritoriji.

Sveslovenski lingvistički atlas

Praška škola se bavi problemima koji se odnose na stvaranje slovenskih jezičkih atlasa, posebno atlasa leksike u kojima bi došao do izražaja metod slovenske leksikografije. Oni ističu da se slovenski jezici geografski dodiruju, da su veoma bliski pa se nameće potreba za sveslovenskim jezičkim atlasom.

¹⁶ *Poredbena gramatika indoevropskih jezika*, A. N. Savčenko, str. 13.

¹⁷ Prividno isto i u različitim ukrajinskim narječjima ima različitu fonološku vrijednost: tamo gdje su ispred i < o suglasnici mekši (to su varijante jedne foneme) tamo gdje ne omekšavaju radi se o dvije foneme.

Pražani misle da je lakše napraviti sveslovenski atlas nego pojedinačne atlase svakog slovenskog jezika. U svom programu ova eminentna škola predviđela je i način na koji bi se ideja o atlasu realizirala. Svaka slovenska akademija imala bi zadatak da oformi komisiju koja bi radila na sastavljanju atlasa, a tamo gdje nema akademije posao bi obavljala odgovarajuća naučna društva. U programu su obuhvaćena neophodna pitanja koja se tiču rada na atlasu.¹⁸

Metode slovenske leksikografije

Kada se radi o leksikografiji pražani smatraju da je neophodno ispitati porijeklo pojedinih riječi, te promjene njihovog značenja. Rječnik je složen sistem u kojem se riječi nalaze u međusobnom odnosu, njihovo značenje određuje se odnosom prema drugim riječima, dakle mjestom koje određena riječ zauzima u leksičkom sistemu. Do pražana riječi nisu posmatrane kao članovi sistema, niti su otkrivene strukture ovih sistema. Pražani naglašavaju složenost leksičkih sistema koji se ne može shvatiti kao puki popis riječi organizovan prema abecedi. Zadatak lingvistike je da se pozabavi ovom problematikom, a posebno razradom kvalitetnih metoda istraživanja. U pojedinim razdobljima svaki jezik posjeduje svoj leksički sistem, posebno je interesantno porediti sisteme srodnih jezika jer tada dolaze do izražaja podudarnosti leksičkog materijala, ali i neke individualne crte pojedinih leksičkih sistema. Slovenski jezici su posebno interesantni za leksikografska istraživanja.

Značaj funkcionalne lingvistike za kulturu slovenskih jezika

Iz književnog jezika neophodno je odstraniti sve ono što je suvišno te tako stvoriti osjećaj za književni jezik, za precizno jasno i tačno izražavanje raznih sadržaja. U programskim odrednicama pražana naglašava se opredjeljivanje za jednu

¹⁸ "Predstavnicima svih ovih komisija sastali bi se i dogovorili osljedećim pitanjima:

- a) o gustini i rasporedu mesta, iz kojih će se dobijati materijal (važno je da mreža ovih mesta bude približno jednako gusta, pri čemu se naravno moraju imati na umu i različite mesne prilike);
- b) o jedinstvenoj fonetskoj transkripciji;
- c) o tekstu upitnika tj. kakve reči treba da budu sakupljene." *Teze Praškog lingvističkog kružoka*, str. 174.

moćnost, odnosno propisivanje norme za književni jezik. Predstavnici ove škole zalažu se za pojednostavljen pravopis u kojem će doći do promjene pravopisnih pravila samo onda kada je to potrebno. U sistemu imenovanja moramo voditi računa da ne uzimamo neobične apstraktne forme. Trajni zadatak lingvista je da rade na bogaćenju rječnika i njegovanju stilske raznovrsnosti. I u oblasti sintakse neophodno je voditi računa o bogatstvu izražajnih mogućnosti, neophodno je da jačaju one crte koje su svojstvene tom jeziku.

Za razvoj jezičke kulture značajan je kultivisan, normiran jezik. Pravopis je stvar konvencije trebalo bi da bude pregledan da se mijenjaju samo one odrednice koje imaju cilj pojednostavljivanja.

U rječnicima bi trebalo njegovati preciznost značenja, a gdje funkcija književnog jezika to iziskuje, međutim ne treba zanemariti bogatstvo rječnika i stilske raznolikosti. Za njegovanje jezičke kulture veoma je značajan kultivisan jezik. Jezici koji imaju mladu tradiciju, poput slovenskih, trebalo bi da vode brigu o kulturi jezika, da izaberu najpogodnije gramatičke varijante za književni jezik. Tokom izrade rječnika ne bi trebalo robovati pretjeranom purizmu jer pretjerani purizam osiromašuje rječnik.

Novi lingvistički pravci u srednjoškolskoj nastavi

Praška škola je u svoje programske sadržaje uvrstila pitanje učenja maternjeg jezika u srednjim školama. Njegovanje maternjeg jezika na ovom nivou obrazovanja ima za cilj da odgovori datoj funkciji jezika, prije svega govoru, a potom različitim vrstama pismenosti. Temeljno pitanje je shvatanje jezika kao sistema funkcija. Zadaci lingvistike u srednjim školama su savladavanje jezika u svim njegovim funkcijama, a ne bespotrebno učenje mnoštva činjenica. Naučni cilj ovdje ustupa mjesto praktičnom. Pražani su postavili neka pitanja koja ni danas nisu na adekvatan način riješena. Oni smatraju da obim teorijskog obrazovanja moramo uskladiti sa stepenom i vrstom škole. Predstavnici ove škole smatraju da učenike ne bi trebalo opterećivati historijskim činjenicama nego ih je potrebno uvoditi u razmišljanje o gotovom jeziku. Učenik razlikuje poznata jezička sredstva od nepoznatih. Ne treba zanemariti ni samostalne učeničke pokušaje. Njegovanje književnog jezika je trajna

obaveza, ali učenik mora shvatiti one oblasti književnog jezika koje ga razlikuju od narodnog. Književni jezik se razlikuje od narodnog prema svrsi. Nužno je iz škola odstraniti "hijerarhiju prostog i ukrasnog stila". Neophodno je insistirati na razlikama između narodnog i književnog jezika. Pražani naglašavaju da učenički osjećaj za jezik moramo poštovati i ne bismo smjeli stvarati nepovjerenje prema vlastitom znanju maternjeg jezika. Ono što učenici ponesu iz porodice ne bi trebalo negirati nego se na to moramo oslanjati i u pojedinim elementima učenička znanja korigovati. Praktično učenje jezika znači izučavanje jezika u njegovoj praktičnoj funkciji. Istina, mali je broj ljudi koji u maternjem jeziku mogu savladati sve njegove funkcije. Nerijetko se dešava da se pojedinac, makar bio i filološki obrazovan, teško snalazi u onim područjima koja mu nisu bliska. Ovo potvrđuje da učenici iz srednje škole moraju ponijeti praktično znanje jezika, tako što bi, recimo u trgovačkim školama trebali učiti "trgovački govorni jezik", u srednjim školama općeg smjera jezik opće kulture itd.

Kada je u pitanju učenje slovenskih jezika u slovenskim školama potrebno je iskoristiti srodstvo ovih jezika insistirajući na onim elementima po kojima se ovi jezici razlikuju. Učenje jezika, trebalo bi bazirati na razlikama maternjeg jezika i jezika koji se uči, naravno, trebalo bi i udžbenike prilagoditi ovim zahtjevima. Neophodno je voditi računa o posebnim crtama fonološkog i gramatičkog sistema, ali ne bi trebalo zanemariti ni crte tekusičke strukture određenog slovenskog jezika. Učenje i upoznavanje ovih elemenata trebalo bi bazirati na kontekstu i to tako da razumijevanje nadvladava puko učenje. Jezik treba savladati postepeno u svim njegovim funkcijama, stvarati jednu osnovu jezičkom saznanju koju bi učenici mogli da proširuju u određenim okolnostima i sredini u kojoj se nađu.

Odjeci Praške škole i njene zasluge

Progresivna Praška lingvistička škola osvijetlila je znanje o gramatičkoj strukturi slovenskih jezika. Ideje pražana proširile su sevan Čehoslovačke, njih su prenijeli i usavršavali daroviti predstavnici ove škole koji su svoj rad u Pragu prekinuli u jednom periodu zbog historijskih okolnosti. Veoma zapažen rad pražana odnosio se na funkcionisanje morfoloških sistema uz posebna

osvrt na pojam markiranih i nemarkiranih kategorija. Ova ideja potiče od znamenitog pražanina Trubeckog koji je govorio o principu opozicija: obilježena (markirana), neobilježena (nemarkirana).¹⁹ To je prihvatio Jakobson i primijenio je i na drugim jezičkim nivoima, višim od fonološkog. Rad Praške škole se nastavio da bi sedamdesetih godina prošlog stoljeća škola najveći uspjeh postigla na razradi sintaksičke teorije. Mathesius je započeo rad na jednom originalnom jezičkom ispitu- vanju koje se odnosi na funkcionalne rečeničke perspektive. U centru pažnje su odnosi između reče- ničkih dijelova sa stanovišta rečenice kao jezičke cjeline kojom se nešto saopćava. Ono što funkcioniše kao subjekat nije uvijek TEMA saopćenja, niti je predikat REMA, ono što se saopćava o temi. Rezultati Praške škole, u okviru teorijskih studija veoma su zapaženi, a radovi nekih lingvista (J. Firbas, P. Adamec, E. Beneš, F. Daneš) iz ove oblasti dobili su širok publicitet. Studije pražana (F. Daneša) o principima organizacije (smisla strane) rečenice privlače pažnju jezičkih teoretičara. Pražanima pripada zasluga za ispitivanje rečenice na nivou diskursa. Ovakav odnos prema sintaksičkim ispitivanjima označen je terminom "tekstualna lingvistika". I danas ova lingvistička oblast zaokuplja pažnju javnosti.²⁰

Tako su pražani shvatili da bi ova oblast mogla biti privlačna za lingviste različite orijentacije. Njihova ideja da se nivo rečenice ne može smatrati završnim sintaksičkim nivoom mnogo godina kasnije je općeprihvaćena.

"Rad na sociolingvističkoj problematici potvrdio je umešnost uverenja koje su mnogi i ranije zastupali, a najduži i najdosledniji predstavnici Praške škole da nivo diskursa također, treba uključiti u jezičku analizu, na ovom uverenju izrasla je danas nova lingvistička disciplina -tekstualna gramatika".²¹

¹⁹ "Suprotstavljanje po zvučnosti (p/b) oba člana imaju iste fonetske karakteristike, a obilježeno (b) i jedno specifično obilježje više (zvučnosti), koje nedostaju neobilježenim".

²⁰ "Do sredine šezdesetih godina preovladavalo je uvjerenje da je rečenica najviša jedinica sintakse. Međutim, pred početak sedamdesetih godina počela su se sve glasnije izražavati mišljenja da sintaksičko ispitivanje treba da dosegne i dalje, da obuhvati cjelokupan tekst uz kojeg je data rečenica izvađena, s tim što će se pritome takav tekst, također, tretirati kao svojevrsna sintaksička jedinica." Milka Ivić: *Pravci u lingvistici*, Ljubljana, 1978.

²¹ Milka Ivić: *Pravci u lingvistici*, Ljubljana, 1978., str. 266.

Zahvaljujući temeljima slavne Praške škole danas se u Čehoslovačkoj njeguje i matematička lingvistika (P. Sagall). Sagalova gramatika obuhvata kompleksan sistem pravila koja su sačinjena od više komponenata. Jedna od njih je generativna a ostale imaju transduktivni karakter, prevodi se dati element s jednog nivoa posmatranja na drugi primjenjujući pri tome, odgovarajući sistem transformacije. Predstavnici ovog pravca duboko su vezani za prošle lingvističke tradicije. Njihov pristup jeziku se doživljava kao razdvojena inovativna linija Praške škole. Tako se s pravom može ustvrditi da temeljne tekovine pražana ostaju netaknute u teorijskoj viziji jezika.

Literatura

- De Sosir, Ferdinand: *Opšta lingvistika*, Nolit - Beograd, 1977.
Ivić, Milka: *Pravci u lingvistici*, Ljubljana, 1978.
Kaler, Džonatan: *Sosir, osnivač moderne lingvistike*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1980. Jakobson, Roman i Halle, Morris: *Temelji jezika*, Globus - Zagreb, 1998.
Kristal, Dejvid: *Teze Praškog lingvističkog kružoka* (1929), *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit-Beograd, 1985.
Principi Praške lingvističke škole - Zbornik za filologiju i lingvistiku XIII/1, Novi Sad, 1970.
Savčenko, A.N.: *Poredbena gramatika indoevropskih jezika*, Moskva, 1974.

LINGUSITIC PROGRAMME OF “PRAGUE SCHOOL”

Summary

The Prague Linguistic Circle was established in 1926. Representatives of this Circle are Russian Slavists R. Jakobson, I. Karcoski, N. Trubeckoj and Czech Slavists V. Matezijus, V. Skalicka, F. Travnicek, and B. Havranek.

The “Prague” linguists represent the attitude that language should be studied universally, in all aspects: literary language, scientific language, journalist language, administrative language. Representatives of the “Prague School” spoke in favor of spoken and written language studies from synchronic, first and the diachronic aspect. In their language studies, the “Prague School” representatives used comparative method. It is obvious today that this group of linguists developed studies of phonetic oppositions and emphasized the function of phoneme in morphology. The Prague Linguistic Circle lay the foundations of phonomorphology focused on studies of phonological/morphological connections, importance of phoneme for science about forms. Certain linguists identify this linguistic discipline as morphology, morphophonemy or morphonemy.